

Nacsinák Gergely András

REGÉNYTELENSÉG

2021-02-16 | PRÓZA

Kockázatos dolog történetek nélkül maradni.

Akkor ugyanis hatalmat adunk önmagunk fölött annak, aki a történetek birtokosa. Történeteket tudni – ez minden ember elemi szükséglete. Történeteket találni – ez a művész és filozófus kiváltsága. Történeteket birtokolni: ez a hatalom alapvetése. Minden történetet birtokolni – a zsarnok álma. Mert ha övé valamennyi történet és minden az ő egyetlen narratívájába olvasható, akkor az egyetemessé hízó korlátlan történet korlátlan hatalmából rá is átháramlik valami, és ez a valami bizonyára nem is

kevés. De a zsarnok számára, amíg ezt a totális történetet nem éri el, amíg narratívája (persze csak adott keretek közt) nem lesz kizárólagos, szükséges elnémítani minden más elképzelhető vagy lehetséges történetet. Vagy úgy, hogy felfalja vagy feldarabolja, vagy hallhatatlanná teszi azokat. Nem hallhatatlanná (noha ez is megesett, és az ellenhatás akkora volt, hogy a provokátorra immár senki, a provokált válaszra ellenben mindenki emlékszik), hanem hallhatatlanná, tehát nem hallhatóvá, mert szándékosan keltett akkora ricsajt, hogy a történetmesélés lehetetlen legyen. Ez rendszerint az átmeneti időszakra jellemző, amíg a hatalom nem áll készen a maga narrációjával, vagy amíg története nem ölti magára sikerrel a mítosz alakját. A hatalom ugyanis a mitikus történeteket kedveli. Azoknak kell a legkorlátozottabban függeni a valóság eltagadhatatlan, ám kényelmetlen polifóniájától – és a tényektől. Ezért a hatalom nem is tűri, hogy a tényekkel vagy a polifóniával zaklassák az ő mitikus igényű történetét, vagyis hogy szembesítsék a valósággal; a szembesítést pedig hajlamos megtorolni.

mitikus tudat

Az európai szellem vagy micsoda – a „vagy micsoda” itt nem dehonesztáló, hanem meghatározhatatlansága előtt tisztelgő kifejezés – történetekből született. Nagy történetekből, amelyek számtalan változatban és még több árnyalatban és számtalan felhanggal kerültek elbeszélésre, léptek egymással kölcsönhatásba, variálódtak, és időről időre hajlandóak voltak megkérdőjelezni önmagukat. Odüsszeusz története, Aeneas története, Jézus Krisztus története, Artúr király és a Grál története, Don Quijote és Thyl Ulenspiegel története. És így tovább. A történet itt, ebben az értelemben *személy* és *idő* egymásra vetülése: a személy tükröződése az időben, és az idő tükrözése a személyben (amit egyszerűbb úgy nevezni, hogy sors). A mitikus tudat csak a végzetet ismeri, de a sorsot nem. Sokat tud az istenekről és a halandókról, de a személyről szinte semmit. (A dráma is akkor születik, amikor „kiválik a karból egy megszólaló”, aki dialógusba fog a végzettel, vagyis amikor kezd körvonalazódni az a kérdőjel és törvénysértő döbbenet, ami a személy.) Európa szemében a történet több is, kevesebb is a mítosznál, mert a mítosz nem ismeri az időt (nincs is vele dolga, sokszor éppen az idő születéséről szól, ha

ugyan nem felette lebeg), és ugyanígy nem írja le az egyszerűt, mulandót, törékenyt, vagyis a személyt. A mitikus történet mindent csodálatos aranyfénybe von, de az árnyalatok iránt közömbös marad.

Létezik persze a mítosz nosztalgiája. Mert a mítosz az emberi történetek *kacskaringóihoz* képest megkapóan egyenes, egyszólamú, személytelen mélységekből táplálkozó szó. De mitikus narratívát nem lehet csak úgy csinálni. Az arctalanságnak ez a foka az európai ember számára legfeljebb vonzó és csodálnivaló lehet, de praktikusán nem sokra megy vele. Akkor már inkább esendő hőseket keres, azokban inkább ráismer önmagára. A mitikus történetnek továbbá nincs önreflexiója, talán nem is az időtlenség miatt – bár a reflexió mezeje mindig az időbeniség –, hanem mert az önreflexió esendőséggel jár. Sebet jelent, amelyet magunk ejtünk magunkon, vagy jelen esetben a történet ejt önmagán. Amely vagy begyógyul, vagy sem, de mindenképp hat, és a folytatás részévé válik. A mítoszban viszont minden körkörös, sértetlenül újramezhető, és ezért örökkévaló, mint Ozirisz széttépetése, Adonisz feltámadása. Minden változást és határesetet magába olvaszt a változatlan. Ezért vágyakozik az autoriter hatalom valami mitikus ívű történésre – vagy legalább arra, hogy a történeteket a mítosz felé tolja. Nem tudomást venni a személyről, hanem archetípusba sorolni: nemcsak kevésbé problémás, de mindig sokkalta kifizetődőbb stratégia. A polifónia támasztotta nehézségek mindig csak bosszantó akadályai az univerzális történetnek. Mítoszhoz dörgölözni – ez a hatalomra törő narratíva egyik legjellemzőbb vonása. Tévedés nélkül fölismerhető tünete.

Isten ments' tehát a személytől, a személyes sokszólamúságtól, az önreflexió törekenységétől, és főképp az öniróniától – a gondolkodás csak ingataggá tesz, sebezhetővé. Az ilyesmi árt, le kell szólni, illúzióként vagy nem megengedhető gyöngeségként aposztrofálni, agyonhallgatni vagy hagyni, hadd emésszék el tulajdon kételyei, hadd kössék gúzsba tulajdon játékszabályai. Csakhogy ekkor valami fontos is odavész. Vagy margóra, zárójelbe kerül. A történeteinkre gondolok.

Mennyi remek regény szól a Könyv kereséséről. Megtalálás vagy meg-nem-találás, elveszett, elégett, elsüllyedt kézirat, régi kódex vagy a tökéletes könyv, netán egy teljes, sivatag-elnyelte könyvtár: a történet a könyvben ölt testet, márpedig ha a Könyv lehetséges, a Történet is az. A detektívregény metafizikapótlék: a lehetséges megoldások polifóniája (ami a regény) és a gyilkosság vagy rablás megoldásra váró Rejtélyének (ami a gonosztevő kilétének, vagyis Személyének titka) metszéspontjában kibontakozó eseménysor.

az esélytelenség hatalma

A regény tehát személy és idő összefonódásából születik. A személy mindig határjelenség, törvénysértő döbbenet, és illik is annak lennie. Más nem

is lehet, mert léte a szabadság tövisét, az esélytelenség hatalmát jelenti a rendezettség lomha testében. Az idő, a sors, az egyszeri és megismételhetetlen méltóságát vagy egyáltalán: lehetőségességét. Ezért nem működik az a regény vagy színpadi mű, amely csak ideológiai bábokat mozgat egy tendenciózusan berendezett térben – illetve csak akkor, ha mindezek közepette megjelenik a színen egy valódi sorssal rendelkező személy, és ha annak tragédiája nem feltétlenül borítékolható.

A hatalom elemi érdeke, hogy amíg mítosza működésképtelen – és manapság már jó eséllyel az, legalábbis az univerzalitás nyájimmunitásának a hatalom által kívánt fokán –, addig a tömeget hatékonyan le lehessen szoktatni a történetekről. Az emberi történetek (megint csak a mítosszal ellentétben) apróságokból indulnak ki, a regény szóra sem érdemes kicsinységekből épül, és ezeket fűzi egésszé. Mert a történet egységben láttat, kirajzolja a cselekvő személyének és a körülötte lévőeknek, a sors többi játékosának körvonalait. Azok pedig ritkán biztató körvonalak. Legalábbis nem

olyanok, mint amelyeket akár csak maga a szereplő, a cselekvő, adott esetben a hatalom ágense, látni szeretne. Pláne a többi. Elemi érdek, hogy az események ne szerveződjenek történetekké. Legjobb módja eliminálni még az igényt is. Látványos történésekkel, amelyekért soha nem a néző, nem is az elkövető viseli a felelősséget. Az események állandó tűzijátéka és fülsiketítő moraja közepette ugyan kinek volna érkezése mintázatokot keresni, sorsot számon kérni, személyt követelni? Örüljön mindenki, aki ép bőrrel megússza. Biztonságérzet a történet kockázatáért cserébe – igaz, nem tisztességes, de annál inkább kifizetődő üzlet. Szenzáció a regényért cserébe.

A regény, ahogy mi ismerjük – mint Kundera írja –, csakis Európában születhetett, mert történetileg Európa „a változatosság maximuma a tér minimumán”. És azért is, mert az európai kultúrában bontakozott ki egy bizonyos érzék a tragikum iránt, amely nem csupán a semleges kudarc, hanem az egyéni sors variációja a szabadságra. „Az, hogy a nagy emberi konfliktusokat felszabadította a jó és a rossz küzdelmének naiv értelmezése alól, az, hogy a tragédia fényében fogjuk fel őket, az emberi szellem hatalmas teljesítménye volt; megmutatta ugyanis az emberi igazságok végzetes viszonylagosságát, fogékonytá tett az ellenfél elismerésére.” [1]

A megértés találkozás az arccal – a festészetben a portré: arcba sűrített sors, a portréfestő nem a pillanatot festi meg, hanem a pillanatban megnyilatkozó történetet – mindig sebezhetővé is tesz. A sebezhető hatalom nem hatalom többé.

A hatalom kritikája mindig ott hibázza el, hogy a demagógia ellen ágálók a személy szabadságának nevében az egyéneket igyekeznek jobb belátásra bírni, és lehetőleg mozgósítani. Téves előfeltevés, hogy a tömeg egyénekből áll. A tömeg – tömegeből áll. Mindig az adott pillanatban a „többségből”. A demagóg sohasem az egyént győzi

meg, hanem egy másik entitást, a tömeget. A tömegnek pedig se sorsa, se története, se arca nincs. A tömeg ezért mindenkor felmentett minden felelősség alól. (Ezért is nem érti a parancsra, egy szervezet tagjaként gyilkosságot elkövető, amikor *egyénként* kéri számon rajta *kollektívumként* elkövetett tetteit.)

valahol a kettő között

A mítosz az emberre mint kollektívumra tartozik, és csoportlényként ad számot róla, de a regény az emberre mint egyénre tartozik. A személy valahol a kettő között van, a kollektív és az egyéni metszéspontján, és sorsa, ami leginkább személyes sajátja, e kettő ötvözete. A sors telíti értelemmel az időt – ezt látjuk felnagyítva egy-egy regény hőseinek példáján.

A történet híján maradt idő az értelemnek is híjával van.

Keserves dolog hát történetek nélkül maradni.

(Először arra gondoltam, hogy a szöveg adott pontjain egy-egy jellemző esetet lábjegyzetként helyezek el, minden különösebb magyarázat nélkül. Ilyeneket, hogy: SzFE, pozsonyi csata, PIM, Akadémia, Index, ésatöbbi, ésatöbbi. Aztán letettem ezekről. Túl sok lenne a lábjegyzet, és a szöveg a végén úgy nézne ki, mintha egy sereg szó-indián vonult volna fel, apró tollakkal a fején.)

1. Kundera, Milan, *A függöny*, Európa, Bp., 2008. ↑

kép | shutterstock.com